

УДК 343.131

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ СЕГМЕНТІВ УКРАЇНСЬКОГО ЛОБІЮВАННЯ У ДОРЕВОЛЮЦІЙНИЙ ПЕРІОД (ДО 1917 РОКУ)

Нестерович В.Ф.

Загальноновизнаною формулою інституційного оформлення будь-якого явища є врахування національних історичних передумов його розвитку. Не зважаючи на те, що лобіювання як складова правотворчого процесу, у багатьох аспектах є досить новим для вітчизняної політико-правової системи, певні його сегменти можна віднайти в українській історії держави та права у другій половині ХІХ століття. Нажаль означена проблематика залишилася поза увагою предметних наукових розвідок вітчизняних вчених, що й актуалізує її дослідження. Отже, метою цієї статті є проведення ретроспективного аналізу сегментів українського лобіювання у дореволюційний період (до 1917 року). У цьому автору значну допомогу надали праці дореволюційних вчених-правників А. Градовського, В. Івановського, Є. Лур'є, А. Поснікова, Ю. Скобельциної, нормативно-правові акти періоду, що аналізується, та аналітичні й поточні матеріали, розміщені у загальноімперському періодичному виданні суб'єктів господарювання «Промисловість і торгівля».

Історико-правові корені вітчизняного лобіювання, на наш погляд, слід шукати ще у дореволюційній Росії, коли внаслідок комплексного реформування державного, економічного та соціального ладу у другій половині ХІХ – початку ХХ століть у Російській імперії починає формуватися новий суспільний клас – буржуазія, представники якої почали все більше потребувати на дієві механізми впливу на процес прийняття правових актів. Інші суспільні групи не усвідомлювали єдності своїх інтересів, а тому не мали відпрацьованих механізмів їх захисту та просування¹. На

¹ Скобельцина Ю. Свобода собраний и союзовъ / Под ред. проф. И.И. Иванюкова. – С.-Пб.: Типографія С.М. Проппера, 1906. – С. 28.

цьому фоні бізнес-групи були чи неєдиним діяльним суб'єктом лобіювання.

Організаційно-правовою формою відстоювання інтересів буржуазії на правотворчому рівні у Російській Імперії було функціонування різноманітних представницьких об'єднань промисловців та підприємців, які у дореволюційних юридичних наукових джерелах ще називали як «купецькі парламенти»¹. На важливість створення подібного роду установ бізнесом для його взаємодії з органами державної влади досить слушно звернуто увагу в одному із періодичних видань початку ХХ ст.: «До інтересів промисловості та торгівлі Державна Дума буде байдужа до тих пір, ... доки уся Росія, не покриється діяльністю торгово-промислових організацій, десятками біржових комітетів, з'їздів тощо»².

Порядок утворення та діяльності відповідних інституцій суб'єктів господарювання регламентувався Іменним найвищим указом «Про тимчасові правила щодо товариств і спілок» від 4 березня 1906 року³. Знаний дореволюційний вчений-конституціоналіст В. Івановський аналізуючи положення цього нормативно-правового акта, зауважує, що нажаль Тимчасові правила 4 березня 1906 року не встановлювали жодних гарантій свободи створення товариств⁴.

У якості дати народження вітчизняного лобіювання, вченими пропонується 22 квітня 1866 року, коли на піку активізації процесів концентрації виробництва та створення акціонерних товариств була офіційно заснована загальнодержавна галузева корпорація – Імператорське Російське Технічне Товариство⁵, котру по праву можна вважати першою вітчизняною лобі-групою,

¹ Лурье Е.С. Предпринимательские союзы по русскому праву. – СПб.: Юрид. кн. кл. «Право», 1914. – С. 8.

² Цит. за: Государственная Дума и промышленность // Промышленность и торговля. – 1908. – № 4. – С. 203.

³ Именной Высочайший указъ о временныхъ правилахъ объ обществахъ и союзахъ // Журналь Министерства Юстици. – 1906. – № 4. – С. 5-22.

⁴ Учебникъ государственнаго права / Подъ ред. профессора В.В. Ивановскаго. – Изданіе четвертое. – Казань: Типолитография Императорскаго Университета, 1913. – С. 494.

⁵ Любимов А.П. История лоббизма в России. – М.: Фонд «Либеральная миссия», 2005. – С. 17.

головна мета якої – відстоювання корпоративних інтересів у владних установах. Згодом на загальноімперському рівні виникли – Товариство Заводчиків і Фабрикантів, Всеросійське Товариство промисловців льону¹, Всеросійське Товариство Цукрозаводчиків², Рада З'їзду Комісіонерів і Комівояжерів, Рада З'їзду Представників Біржової Торгівлі й Сільського господарства³, Рада у справах З'їздів Мукомелів⁴ та багато інших спеціалізованих промислових і торгових об'єднань з аналогічними установчими програмними цілями, які акумулювали у собі український господарський сегмент.

Серед суто українських об'єднань підприємців та промисловців можна назвати Південноросійське Дніпровське Металургійне Товариство⁵, Раду Товариства для захисту інтересів і розвитку одеської промисловості⁶, Раду З'їзду Гірничопромисловців Півдня Росії, Одеський⁷, Київський, Миколаївський та Катеринославський Біржові Комітети⁸. Дані об'єднання вітчизняної буржуазії не були остаточною інстанцією у системі представницьких організацій бізнесу. Для вирішення

¹ Изъ дѣятельности общественныхъ учреждений по промышленности и торговлѣ. Общество Заводчиковъ и Фабрикантовъ въ 1907 году // Промышленность и торговля. – 1909. – Том I. – С. 67-69.

² Изъ дѣятельности общественныхъ учреждений по промышленности и торговлѣ. Обзоръ дѣятельности Правленія Всеросійскаго Общества Сахарозаводчиковъ въ 1907 году // Промышленность и торговля. – 1908. – № 1. – С. 69.

³ Изъ дѣятельности общественныхъ учреждений по промышленности и торговлѣ. Совѣтъ Съѣзда Комисіонеровъ и Коммивояжеровъ // Промышленность и торговля. – 1909. – Том I. – С. 62, 583.

⁴ Изъ дѣятельности общественныхъ учреждений по промышленности и торговлѣ. 34-ая сессія Совѣта по дѣламъ Съѣздовъ Мукомоловъ // Промышленность и торговля. – 1908. – № 3. – С. 193-194.

⁵ Отвѣтъ Министерству Финансовъ по поводу закона 2 января 1906 года // Промышленность и торговля. – 1908. – № 3. – С. 137.

⁶ Изъ дѣятельности общественныхъ учреждений по промышленности и торговлѣ. Совѣтъ Общества для защиты интересовъ и развитія одесской промышленности // Промышленность и торговля. – 1909. – Том I. – С. 61.

⁷ Изъ дѣятельности общественныхъ учреждений по промышленности и торговлѣ. Хроника Совѣта Съѣзда Горнопромышленниковъ Юга Россіи съ 1 февраля по 15 марта 1908 года; Одесскаго Биржевого Комитета // Промышленность и торговля. – 1908. – № 7. – С. 460-461.

⁸ Отчетъ Кіевскаго Биржевого Комитета за 1908 годъ // Промышленность и торговля. – 1909. – Том. I. – С. 587; Изъ дѣятельности общественныхъ учреждений по промышленности и торговлѣ // Промышленность и торговля. – 1909. – Том. I. – С. 133, 398.

найбільш важливих питань на українських землях, що входили до складу Російської Імперії, також скликалися Рада Південноросійських З'їздів та З'їзд представників біржових комітетів Півдня Росії¹.

У разі виникнення потреби в прийнятті нормативно-правових актів, ухвалення яких відносилось до компетенції загальнодержавних органів влади, українські підприємці і промисловці переважно діяли через загальноімперське об'єднання господарників – Раду З'їздів представників промисловості та торгівлі, де мали своїх постійних делегатів. Дана установа акумулювала фактично усі представницькі об'єднання буржуазії Російської Імперії та являла собою своєрідну пікову асоціацію. Зокрема, станом на 1908 рік до неї входило 200 членів, більшість з яких мали статус представницьких об'єднань². Робота Ради З'їздів проходила у формі сесій, які скликалися у Санкт-Петербурзі. Якщо взяти за основу загально середній показник присутності делегатів на засіданні однієї сесії, то він становив близько 400 осіб. Серед них представники органів виконавчої влади, делегати господарських об'єднань, окремих заводів та фабрик³. Засідання при Раді З'їздів проводилися надзвичайно інтенсивно, що є свідченням наявності великої кількості нагальних питань нормативно-правового характеру, які потребували негайного вирішення. Наприклад, лише протягом 1909 року було проведено 228 засідань⁴.

При Раді З'їздів були створені постійні комісії – з юридичних і податкових питань, залізнична та у тарифних справах. У разі виникнення потреби, створювалися тимчасові спеціальні комісії. Так, відповідно до Постанови Другого З'їзду при Раді З'їздів була створена спеціальна тимчасова комісія, яка розробила зауваження і пропозиції щодо законопроекту «Про виборні установи торгово-

¹ Изъ дѣятельности общественныхъ учрежденийъ по промышленности и торговлѣ // Промышленность и торговля. – 1909. – Том. I. – С. 702.

² Дѣятельность Совѣта Съѣздовъ Представителейъ Промышленности и Торговли за 1908 годъ // Промышленность и торговля. – 1909. – Том. I. – С. 21.

³ Третій Очередной Съѣздъ Представителейъ Промышленности и Торговли // Промышленность и торговля. – 1908. – № 8. – С. 519.

⁴ Дѣятельность Совѣта Съѣздовъ Представителейъ Промышленности и Торговли за 1909 годъ // Промышленность и торговля. – 1910. – № 1. – С. 3.

промислового класу», розробленого Міністерством торгівлі та промисловості¹. Доповнювали інформаційно-аналітичний блок, функціонуючи на постійній основі три статистичних відділи – залізничний, торгово-промисловий та акціонерний. У даних підрозділах працювали висококваліфіковані фахівці відповідних галузей, які здійснювали експертне й аналітичне забезпечення взаємодії членів Ради З'їздів з представниками влади. Слід звернути увагу на той факт, що підприємці і промисловці, які входили до Ради З'їздів, великого значення надавали вивченню зарубіжного досвіду становлення й розвитку політичних, економічних, правових та інших інститутів. З цією метою при Раді З'їздів була заснована власна бібліотека, до якої регулярно надходили передові зарубіжні та вітчизняні друковані видання. Про її авторитет свідчить один із найбільших у Санкт-Петербурзі бібліографічних фондів з правничої, господарсько-економічної та політичної тематики, а також користування послугами бібліотеки не лише господарниками, а й доволі часто урядовцями².

Санкт-Петербурзький часопис тих часів «Столична пошта» аналізуючи масштаби діяльності Ради З'їздів представників промисловості та торгівлі на своїх сторінках відзначив, що вона: «Являє собою щось на зразок міністерства, яке обслуговує інтереси промисловців»³. А дореволюційний вчений А. Посніков наголосив, що Рада З'їздів навіть «змагається з Державною Думою» та є дієвим інструментом впливу суб'єктів господарювання на її рішення й рішення урядових установ⁴.

Отже, можна зробити висновок, що за характером взаємодії представницьких об'єднань бізнесу з органами державної влади Російської Імперії, їх без перебільшення можна охарактеризувати як пролобі-групи. Серед позитивних моментів діяльності даних установ, окрім суто лобістського впливу на владні інституції,

¹ Дѣятельность Совѣта Съѣздовъ Представителей Промышленности и Торговли за 1909 годъ // Промышленность и торговля. – 1910. – № 1. – С. 8.

² Дѣятельность Совѣта Съѣздовъ Представителей Промышленности и Торговли за 1908 годъ // Промышленность и торговля. – 1909. – Том. I. – С. 26.

³ Цит. за: Встрѣча нашему журналу со стороны Петербургской печати // Промышленность и торговля. – 1908. – № 3. – С. 195.

⁴ Лурье Е.С. Предпринимательские союзы по русскому праву. – СПб.: Юрид. кн. скл. «Право», 1914. – С. 4.

також слід виокремити іншу не менш важливу їхню функцію – це консолідування ділової громадськості. Представницькі об'єднання сприяли узгодженню поглядів різних груп буржуазії, згладжуванню між ними протиріч та виробленню загальної позиції для відстоювання її перед органами державної влади.

У загальному вигляді процес лобіювання бізнесом власних інтересів можна охарактеризувати наступним чином. Суб'єкти господарювання здебільшого за галузевою чи регіональною ознаками, об'єднувалися та засновували спільний представницький орган – товариство, раду, комітет, спілку чи з'їзд, який діяв на підставі власного статуту, що обов'язково затверджувався органом виконавчої влади. Головною метою даної установи визначалось представництво та захист інтересів її членів в урядових відомствах і представницьких організаціях бізнесу¹. При об'єднанні створювався аналітичний центр – особливе бюро, яке постійно здійснювало моніторинг чинного законодавства та законодавчих ініціатив розроблених урядовими установами; готувало пропозиції для удосконалення законодавства; збирало та узагальнювало різного роду статистичні й довідкові дані; займалося розробкою інших питань, що потребували вирішення в інтересах членів об'єднання. Прикметно, що при більшості об'єднань діяли спеціальні лабораторії, у яких проводилися дослідження, спостереження, робилися аналізи для потреб відповідної галузі.

Безпосереднє лобіювання через представницькі об'єднання суб'єктів господарювання здійснювалося за декількома процедурами:

1. Об'єднання самостійно виходили з правотворчими ініціативами перед органами виконавчої влади, які мали форму клопотань чи подань. Як підкреслено у одному Санкт-Петербурзькому часопису тих часів: «Промислова буржуазія ... усі питання вирішує за допомогою подань чи клопотань перед відповідними установами»². Відомства після вивчення пропозицій

¹ Именной Высочайшей указъ о временныхъ правилахъ объ обществахъ и союзахъ // Журналъ Министерства Юстиціи. – 1906. – № 4. – С. 5-6.

² Цит. за: Встрѣча нашему журналу со стороны Петербургской печати // Промышленность и торговля. – 1908. – № 3. – С. 195.

представницьких організацій промисловців та підприємців скликали спільні наради, на яких погоджувалися нормативні розбіжності поданих ініціатив, звісно за умови їх наявності, з уповноваженими представниками об'єднання.

Якщо це пропозиції про прийняття відомчих нормативно-правових актів, то на даних нарадах затверджувалися їх остаточні варіанти та у визначені терміни вступали у силу або виносилися на розгляд Ради Міністрів. Серед такого роду клопотань, які були задоволені урядовими установами, у якості прикладу, можна навести: запровадження в окремих адміністративно-територіальних одиницях тендерів на одержання держзамовлень; спрощення правил 1896 року для отримання з Державного банку кредитів сільськими господарниками для купівлі землеробних машин і знарядь; про визначення та затвердження об'ємів поставок продукції на внутрішній і зовнішні ринки та багато інших нагальних питань, що відносилися до юрисдикції урядових установ¹.

У разі ініціювання законодавчих пропозицій, то представницькі об'єднання теж у формі клопотань чи подань виходили з проханнями перед міністерствами чи відомствами про прийняття необхідних законопроектів. Потім після узгодження їх нормативних положень на спільних нарадах урядовців та ділових кіл, законопроекти вносилися до Державної Думи від імені даних органів виконавчої влади. Зокрема, у 1909 році Рада З'їздів виступила з клопотанням перед Міністерством торгівлі і промисловості про необхідність внесення змін у чинне законодавство про підробку товарних знаків та етикетів у напрямку посилення покарання за даного роду діяння².

¹ Изъ дѣятельности общественныхъ учреждений по промышленности и торговлѣ. Съѣздъ русскихъ фабрикантовъ земледельческихъ машинъ и орудій // Промышленность и торговля. – 1908. – № 3. – С. 191; Изъ дѣятельности общественныхъ учреждений по промышленности и торговлѣ. Обзоръ дѣятельности Правленія Всероссийскаго Общества Сахарозаводчиковъ въ 1907 году // Промышленность и торговля. – 1908. – № 1. – С. 69; Общеимперскій Съѣздъ сахарозаводчиковъ въ Кіевѣ // Промышленность и торговля. – 1908. – № 11. – С. 709-710.

² Изъ дѣятельности общественныхъ учреждений по промышленности и торговлѣ // Промышленность и торговля. – 1909. – Том. I. – С. 395.

2. Підготовці відгуків на проекти нормативно-правових актів урядових установ. Існувала практика, що набула загально визнаної форми, за якої органи виконавчої влади при самостійній розробці проектів нормативно-правових актів, досить часто передавали їх для оцінки до підприємницького об'єднання. Його фахівці аналізували передані їм проекти, а потім усі свої зауваження і пропозиції щодо них оформлювали відгуками, які направляли до цих урядових установ. Відомства після їх отримання, коригували проект та скликали наради за участю урядовців і представників об'єднання, на яких обговорювалися усі зауваження і пропозиції та приймалися остаточні варіанти нормативно-правових актів.

Наприклад, у 1908 році Міністерством фінансів були розроблені «Головні підстави проекту змін Положення про Державний промисловий податок». Після остаточного його опрацювання протягом трьох сесій засідань Особливої Міжвідомчої Народи під головуванням безпосередньо міністра фінансів Н. Покровського цей проект був переданий для отримання відгуку до Ради З'їздів представників промисловості та торгівлі. При ній спільно із З'їздами представників біржової торгівлі та сільського господарства було організоване спеціальне засідання, на якому й вироблено висновки щодо проекту, котрі були направлені до урядового відомства. Потім на Міжвідомчій нараді за участю урядовців та представників об'єднання суб'єктів господарювання було узгоджено остаточні нормативні положення, після чого «Головні підстави проекту змін Положення про Державний промисловий податок» внесено на розгляд Ради Міністрів¹.

3. Участь уповноважених представників об'єднань у роботі різноманітних спеціальних тимчасових урядових комісіях. Створення спеціальних тимчасових урядових комісій у дореволюційній Росії було досить поширеною практикою з метою термінового вирішення поточних завдань, особливо нормативно-правового характеру. Залучення до роботи у цих органах позавідомчих фахівців та експертів переважно здійснювалось у

¹ Дѣтельность Совѣта Съѣздовъ Представителей Промышленности и Торговли за 1908 годъ // Промышленность и торговля. – 1909. – Том. I. – С. 23.

формі клопотань об'єднань підприємців щодо участі у роботі спеціально створених тимчасових урядових комісіях своїх уповноважених представників.

Найбільш яскравим прикладом у даному випадку є залучення представників об'єднань підприємців і промисловців до роботи у тимчасових урядових комісіях, які займалися розробкою міжнародних актів у господарсько-економічній та фінансовій галузях. Зокрема, делегати від Ради З'їздів представників промисловості та торгівлі приймали активну участь у Гаагській міжнародній конференції з питань про встановлення міжнародних стандартизованих норм вексельного права¹, а члени Правління товариства цукрозаводчиків у вирішенні питань про приєднання Російської Імперії до Брюссельської конвенції. Фахівці й експерти товариства цукрозаводчиків працювали над виробленням нормативних положень у складі спеціально створених робочих комісій, які діяли у Санкт-Петербурзі та Брюсселі².

4. Участь уповноважених представників об'єднань у роботі консультативно-дорадчих установ, створених при органах виконавчої влади. Історично, перші консультативно-дорадчі органи при урядових відомствах виникли ще за часів правління Миколи I та характеризувалися дореволюційними вченими-юристами як установи що мали напівбюрократичний характер³. Зокрема, у 1828 році при Департаменті мануфактур була створена Мануфактурна рада, а в 1829 році – Комерційна Рада. Утім справжній бум їх створення розпочався після 1872 року, коли їх діяльність була легітимізована Положенням «Про комітети торгівлі та мануфактур», згідно якого ці установи суттєво трансформувалися в аспекті більш дієвого їх залучення до правотворчої роботи урядових відомств⁴.

Організаційно-правовою формою діяльності консультативно-дорадчих установ були їх засідання, на яких шляхом голосування

¹ Там само. – С. 26.

² Обзоръ дѣятельности Правленія Всероссийскаго Общества Сахарозаводчиковъ въ 1907 году // Промышленность и торговля. – 1908. – № 1. – С. 69.

³ Лурье Е.С. Предпринимательскіе союзы по русскому праву. – СПб.: Юрид. кн. скл. «Право», 1914. – С. 15.

⁴ Там само. – С. 16-17.

ухвалювалися рішення, що мали рекомендаційний характер і вносилися до відповідного органу виконавчої влади для їх врахування у відомчих актах. Фактично кожна галузь, регіон чи фінансово-промислове об'єднання докладали неабияких зусиль для того щоб бути представленими у даних установах. Наприклад, у 1902 році Всеросійське товариство цукрозаводчиків увело до Особливої наради при Міністерстві фінансів десять своїх найбільш авторитетних представників, серед яких були провідні підприємці даної галузі виробництва України – «цукровий король» І. Харитоненко, П. Тищенко та інші.

Надзвичайно активне застосування цієї форми лобістської взаємодії приходить на період воєнної та економічної кризи 1915-1916 років. Створення консультативно-дорадчих установ при урядових відомствах у цей час обґрунтовувалося організаційною допомогою державі у пошуку виходу із вкрай важкого економічного стану, що склався. Найбільш потужною дорадчою установою був Центральний військово-промисловий комітет, створений за ініціативою впливового підприємця А. Гучкова. Даний комітет, наголошує російський вчений-конституціоналіст О. Любимов, одразу ж з моменту свого заснування вийшов за межі свого безпосереднього призначення – займатися розподілом військових замовлень серед великих підприємств. За масштабами своєї діяльності, продовжує науковець, він фактично являв собою паралельний уряд¹.

Загалом, консультативно-дорадчі установи при органах виконавчої влади відігравали досить велику роль у процесі напрацювання нормативно-правових актів. Міністр торгівлі та промисловості Росії В. Темірязєв, виступаючи з Програмною промовою 13 лютого 1909 року на засіданні Державної Думи, зазначив, що їх діяльність суттєво допомагала владним установам у прийнятті нормативно-правових актів, на які у першу чергу потребувало суспільство у реформованій державі².

¹ Любимов А.П. История лоббизма в России. – М.: Фонд «Либеральная миссия», 2005. – С. 18.

² Програмная рѣчь Министра Торговли и Промышленности В.И. Темирязева въ Государственной Думѣ 13 февраля 1909 года // Промышленность и торговля. – 1909. – Том. I. – С. 361.

Утім варто наголосити, що не з усіх правотворчих питань представники господарських об'єднань та урядові службовці доходили консенсусу. Зокрема, одним із найбільших каменів спотикання став Закон від 2 січня 1906 року, який збільшив і розширив галузь застосування промислового податку та удосконалив патентну систему. Після того як представники промисловців та підприємців не змогли переконати службовців Міністерства фінансів в обґрунтованості своїх зауважень щодо цього закону, об'єктами лобіювання стали безпосередньо члени Державної Думи. Останнім були розіслані аналітичні матеріали від імені трьох громадських об'єднань промисловців (Московського Біржового комітету, Ради З'їздів представників промисловості і торгівлі та Ради З'їздів гірничопромисловців Півдня Росії), у яких аргументовано доводилась хибність ухвалення урядової законодавчої ініціативи. Критичні матеріали у формі коментарів та прогнозів експертів щодо даного закону також були розміщені у провідних столичних періодичних виданнях¹.

Підкреслюю, що останній приклад дозволяє простежити тенденцію до розширення лобістського інструментарію, а саме появи деяких елементів опосередкованого лобіювання. У цілому ділові кола надавали великого значення впливу на громадську думку. Як доволі слушно зазначено у передмові до першого номера журналу Ради З'їздів представників промисловості та торгівлі «Промисловість і торгівля»: «без друкованого слова не можна вести належного захисту інтересів вітчизняної промисловості і торгівлі»².

Окрім даного часопису, який видавався з 1908 року та безкоштовно розсилався членам Державної Думи і Державної Ради, виходив також інформаційний бюлетень «Промисловість і торгівля в законодавчих установах», який висвітлював роботу

¹ Отвѣтъ Министерству Финансовъ по поводу закона 2 января 1906 года // Промышленность и торговля. – 1908. – № 3. – С. 133-138; Государственная Дума и промышленность // Промышленность и торговля. – 1908. – № 4. – С. 202.

² Цит. за: Русская промышленность и торговля // Промышленность и торговля. – 1908. – № 1. – С. 1.

вище вказаних органів державної влади¹. Серед загальноросійських періодичних видань, які друкувалися за ініціативи суб'єктів господарювання можна назвати «Гірничозаводський Листок», «Вісник цукрової промисловості», «Склизаводчик», «Звістка товариства для сприяння покращенню та розвитку мануфактурної промисловості», «Нафтова справа», «Золото та Платина»² тощо. Суто українського масштабу – це щонедільний Бюлетень Харківської кам'яновугільної і залізничної біржі та щомісячний часопис під редакцією викладача Київського Політехнічного інституту П. Кузьміна «Російський Мельник». Окремо слід виокремити «Бюлетень Російської Торгової Палати» (*Bulletin de la Chambre de Commerce Russe*), який видавався на кошти вітчизняної буржуазії у Парижі³. Крім часописів друкувалася велика кількість інших матеріалів – книг, брошур, аналітичних матеріалів та доповідей. Загалом за п'ять років своєї роботи (1908-1912) Рада З'їздів опублікувала 144 неперіодичні видання⁴.

Отже, підприємницькі об'єднання бізнесу у дореволюційній Росії мали досить вагомий вплив на процес прийняття нормативно-правових актів. Трудове, податкове, митне законодавство, державні фінанси та багато інших правотворчих питань вирішувалися за участю представницьких господарських спілок і асоціацій. Знаний фахівець у галузі взаємодії бізнесу та держави Є. Лур'є у книзі «Підприємницькі спілки за російським правом», виданій у Санкт-Петербурзі в 1914 році, наголосив, що роль і значення цих організацій, їх вплив на різні сторони соціально-політичного життя знаходяться поза жодним сумнівом⁵.

¹ Изгаршев В.В. Методы и формы представительной деятельности организаций крупной буржуазии в начале XX века // Представительская власть (мониторинг, анализ, информация). – 1997. – № 4. – С. 100.

² Обзор русских периодических изданий по вопросам промышленности и торговли // Промышленность и торговля. – 1909. – Том 1. – С. 70.

³ Там само. – С. 140, 214.

⁴ Изгаршев В.В. Методы и формы представительной деятельности организаций крупной буржуазии в начале XX века // Представительская власть (мониторинг, анализ, информация). – 1997. – № 4. – С. 101.

⁵ Лурье Е.С. Предпринимательские союзы по русскому праву. – СПб.: Юрид. кн. кл. «Право», 1914. – С. 4.

На земському рівні діяльність представницьких об'єднань суб'єктів господарювання порівняно із загальнодержавним, була вкрай низькою, на що неодноразово звертали увагу офіційні особи держави¹. Головна причина, зазначено у доповіді Ради З'їздів Гірничопромисловців Півдня Росії на засіданні Ради З'їздів представників промисловості та торгівлі, невідповідність системи земського управління ринковим перетворенням². Тому суб'єкти господарювання через представницькі об'єднання неодноразово виходили з власними законодавчими пропозиціями перед Народою земських та міських діячів, яка була організована Міністерством внутрішніх справ при Раді у справах місцевого господарства з метою внесення змін у Положення про земські установи³. Предметом лобіювання також став внесений до Державної Думи законопроект про волосні та селищні управління⁴.

Таким чином, з утвердженням ринкових засад економіки на українських землях, що входили до складу Російської Імперії, з'явилися та отримали свій розвиток різні легітимні форми із захисту інтересів бізнесу як найбільш активної частини соціуму на правотворчому рівні. Це була досить позитивна тенденція, оскільки вона сприяла демократизації процедури прийняття нормативно-правових актів та їх більшого орієнтування на правові потреби суспільства, насамперед у економічно-господарській галузі. Представницькі об'єднання суб'єктів господарювання можна розглядати як прообрази сучасних лобістських організацій. Проте незважаючи на позитивні зрушення у галузі просування та відстоювання корпоративних інтересів ділової громадськості, лобіювання останніми не мало структурованої форми, у ньому не було планомірності й системності, що звісно знижувало показники ефективності лобіювання.

¹ Програмная рѣчь Министра Торговли и Промышленности В. И. Темиряева въ Государственной Думѣ 13 февраля 1909 года // Промышленность и торговля. – 1909. – Том I. – С. 361.

² Третій Очередной Съѣздъ Представителей Промышленности и Торговли // Промышленность и торговля. – 1908. – № 8. – С. 524.

³ Земство и интересы торговли и промышленности // Промышленность и торговля. – 1908. – № 11. – С. 654.

⁴ Арандаренко В. Промышленность въ волостныхъ и поселковыхъ управленияхъ // Промышленность и торговля. – 1910. – № 1. – С. 11.